

u s u l g e r e ğ i

Bu kitap, Hagop L. Barsoumian'ın 1980 yılında Columbia Üniversitesi'nde hazırladığı *The Armenian Amira Class of Istanbul* başlıklı doktora tezinin çevirisidir. Eserin çevirisinde 2007 yılında American University of Armenia (Erivan) yayınları arasında çıkan aynı adlı baskı temel alınmıştır.

Özgün metindeki notlar bölüm sonlarına yerleştirildi. Metne tarafımızca eklenen notlar ise (*) işareti eşliğinde dipnot olarak gösterildi. Ermenice isim ve kavramların yazımında Batı Ermenicesine ve Türkçeye aşina okurlar dikkate alındı.

Yazarın kullandığı Ermenice ve Türkçe sözcükler *italik* dizildi (bu kural özgün metinde çokça geçen “amira, paşa, sarraf, ağa, bey, efendi” gibi ifadeler için uygulanmadı).

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy'un *Ana Yazım Kılavuzu* (Epsilon Yay.) temel alındı, Necmiye Alpay'ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*'ndan (Metis Yay.) yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

**İSTANBUL'UN ERMENİ
AMİRALAR SINIFI**

A r a s Y a y ı n c ı l ı k
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Z
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 10728

ARAS - UŖU 141

Hagop L. Barsoumian
İstanbul'un Ermeni Amiralalar Sınıfı

Redaksiyon-Yayına Hazırlayan
Ayşe Günaysu

Düzelti
Nıvart Taşçı-Ari Şekeryan

Kapak Görseli
Garabed Amira Balyan (1800-1866)
(yağlıboya tablo, ressam adı ve tarih belirtilmemiş)

Kapak Tasarımı
Aret Gıdır

© Aras Yayıncılık, 2013
ISBN 978-605-5753-41-2

Baskı ve Cilt
Ertem Basım Ltd. Şti. / Ankara
Tel: (0312) 640 16 23 Faks: (0312) 640 16 24
Sertifika No: 26886

Aralık 2013, İstanbul

İSTANBUL'UN ERMENİ AMİRALAR SINIFI

İNCELEME

HAGOP L. BARSOUMIAN

ÇEVİREN
SOLİNA SİLAHLI

İçindekiler

Eşimin Anısına <i>Anais Barsoumian</i>	9
Önsöz <i>Khachig Tölölyan</i>	11
Teşekkür	21
Giriş	23
Birinci Bölüm	
<i>Öncüller</i>	39
İkinci Bölüm	
<i>Amira Sınıfının Ortaya Çıkışı</i>	59
Üçüncü Bölüm	
<i>Osmanlı Devleti'nde Amiralarn Rolü</i>	87
Dördüncü Bölüm	
<i>Ermeni Milletinde Amiralarn Rolü</i>	123
Sonuç	174
Amiralarn Listesi	179
Kaynaklar	184
Dizin	195

HAGOP L. BARSOUMIAN
(1936, Halep-1986, Beyrut)

Eşimin Anısına

Bu satırları yirmi yıl boyunca birikmiş ve düğüm düğüm olmuş düşünce ve duyguların ağırlığı altında ezilmiş ve beli bükülmüş bir şekilde yazıyorum. Hagop'un isimsiz, mezar taşı olmayan mezarının önünde durduğuma ve bu satırları orada yazdığuma kendimi ikna etmeye çalışıyorum. Bir akademisyen, bir eş ve bir baba, ne oyuncusu ne de taraflardan birinin piyonu olduğu bu Sovyet diplomasinin satranç oyununa nasıl kurban gidebildi? Tek yaptığı, o ölümcül yerde ve zamanda, "orada" olmaktı. Ona işkence yapanlar ve onu katledenler, insanlığın ve merhametin en küçük bir izine bile sahip olmayanlar, cansız bedenini bile ailesine teslim etmediler.

Hagop 1 Eylül 1936'da Halep'te doğdu. Yürek burkacak kadar küçük bir yaşta anne ve babasını kaybetti ve olağanüstü bir bilgelige ve güçlü kişiliğe sahip olan, sevgi dolu anneannesi Eliza Kahkedjian tarafından büyütüldü. Eliza, ileri yaşına rağmen Hagop'a ve biri kız, biri erkek iki kardeşine bakabilmek için var gücüyle ağır işlerde çalıştı. Birkaç yıl sonra Hagop, Ermeni Yardım Birliği'nin (Armenian Relief Society) gençlik yurduna yerleştirildi. O sırada yeni kurulmuş olan Karen Yeppe okuluna başladı ve orada parlak, öğrenmeye meraklı bir öğrenci olarak dikkat çekti. Ortaokulu bitirdikten sonra yerel Fransız lisesine girdi ve orada felsefe dalında İkinci Bölüm Bakalorya derecesini kazandı.

Birkaç yıl sonra, 1960'da Hagop Amerika Birleşik Devletleri'ne giderek, California, San Francisco'ya yerleşti. San Francisco Devlet Üniversitesi'ne devam ederek lisans (1964) ve ardından (1969) yüksek lisans derecesini aldı. Tezinin konusu Avrupa Ortak Pazarı'ydı.

Hagop 1972'de öğrenimine devam etmek üzere New York'a

yerleşti. 1975'te New York Üniversitesi'nde Ortadoğu tarihi konusunda yüksek lisans derecesini, 5 yıl sonra, 1980'de de Columbia Üniversitesi'nden Osmanlı tarihi dalında doktora derecesini aldı. Sonrasında, kısa bir süre Columbia Üniversitesi'nde çalıştı. Çok geçmeden ders vermek üzere Beyrut, Lübnan'daki Haygazyan Üniversitesi'nden davet alınca, seve seve kabul etti.

Hagop, 31 Ocak 1986 tarihinde Beyrut'ta kaçırıldı. Bir daha onu gören olmadı.

Nisan 1986'da hapisane hücrelerinden yazdığı mektubun son sözleri, "benim tatlı Nanore'uma iyi bak" oldu. Bu sözlerine sadık kaldım ve sadık kalmaya devam ediyorum.

Tezini yeni bölümler ekleyerek yayınlamak ve Ermeni amira sınıfı ile Rum ve Yahudilerin aynı dönemdeki varlıklı sınıflarını karşılaştırmak istiyordu. Çalışması daha tamamlanmamıştı. Kayboluşu, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni amirallerle Yahudi varlıklı sınıfları karşılaştıran çalışmayı yapmasına izin vermedi.

Cömert destekleriyle bu kitabın yayımlanmasına olanak tanıyan Dolores Zohrab Liebmann Vakfı'na Hagop adına teşekkür ediyorum. Ayrıca editör İris Papazian'a da teşekkür ederim. En derin şükran duygularım, bu kitabın yayımlanması için yüreklendiren, destek veren, yayımını, Türkçe ve Ermeniceye çevirilmesini sağlayan, Hagop'un dostu Ermenistan Amerikan Üniversitesi Rektörü Dr. Haroutyun Armenian'adır. Aynı zamanda bir zamanlar Hagop'un öğrencisi olan ve kitabın kontrolünü yapan Khatchig Der Ghougassian'a da teşekkürlerimi sunarım.

Anais Barsoumian

Adı burada, onun ve dünyasının anılardan silinip gittiği ve geriye kamuya ait bir zenginliğin kaldığı bu özenle korunmuş bir demet sözcükte yatıyor.

Nanore Barsoumian

Önsöz

Khachig Tölölyan*

Hagop Barsoumian, çalışmasını yayımlanmadan önce gözden geçiremeden kayboldu (31 Ocak 1986'da kaçırıldı ve büyük bir olasılıkla bilinmeyen bir tarihte öldürüldü). Bu çalışma esas olarak, Profesör Nina Garsoian'ın danışmanlığında araştırmasını yaptığı ve 1970'in ikinci yarısında yazıya geçirmeye başladığı, Columbia Üniversitesi'ndeki doktora tezidir. 1979 yılında tamamlandığında, bugün de olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni amiralar üzerine yapılan en ayrıntılı çalışma olmuştur.

On sekizinci yüzyılın başlarında sahneye çıkan amiralar, statü ve güçlerini kaybedinceye kadar, yüz yıldan uzun bir süre, daha kesin bir tarih vermemiz gerekirse, 1750-1857 yılları arasında Osmanlı Ermenilerinin toplumsal yaşamı üzerindeki egemenliklerini sürdürdüler. Barsoumian bu çalışmasında, söz konusu dönem boyunca Osmanlı Ermeni toplumu içindeki “yönetici sınıf” olarak adlandırılabilir bu seçkin grubun ortaya çıkışını, kurduğu egemenliği ve en sonunda da yok oluşunu analitik bir yaklaşımla anlatıyor.

Yoğun bir şekilde amiralar üzerine odaklanmış olsa da, kitaba zenginlik ve derinlik katan asıl unsur, konuyla bağlantılı bazı başka analizler de sunuyor olmasıdır. Barsoumian, öncelikle amiraları konu alan çalışmalara dair kapsamlı bilgiler veriyor, bunların sağladığı katkılara ve yetersizliklere dikkat çekiyor ve karışık terminolojilerine ve kavramlara açıklık getiriyor. İkinci olarak, tarihçilerin “protopografi” adını verdikleri, seçkin aileler arasındaki soyağacı

---

* İngiliz Dili ve Karşılaştırmalı Edebiyat profesörü (Wesleyan University). *Diaspora* adlı derginin kurucusu olan Tölölyan'ın Ermeni edebiyatı ve kültürü üzerine kaleme aldığı sayısız makalesi vardır. Bu yazılardan bazıları *Ispürki Meç* [Diyasporada] adlı ciltte toplanmıştır (Haratch Yayınları, Paris, 1980).

bağlantılarını ve egemenlik sağlamada bu tür bağların rolünü analiz ediyor. Hiç kimse amiralarla ilgili olarak Barsoumian'ın sergilediği bütünlüklü yaklaşıma uzaktan bile olsa benzerlik gösteren bir çalışma ortaya koyamamıştır. Soyağacı ve evlilik bağlarını çok iyi biliyor olması ona, bu egemen seçkinler grubunun kendini var etmesi ve sürdürmesini mümkün kılan koşulları büyük bir özgüvenle ortaya çıkarma olanağını sağlıyor. Üçüncü olarak Barsoumian, yeni kaynakları, örneğin İstanbul'daki Katolik ve Protestan misyonerlerin amiralarla ilgili görüşlerini yazdıkları mektupları incelemiştir. Bu kaynaklar kişilere ve olaylara farklı ve aydınlatıcı bir bakış açısı sunuyor. Dördüncü olarak, politik, ekonomik, dini ve toplumsal tarih kaynaklarını sentezlemiş, böylece amiraların yaşamın çeşitli alanlarında can alıcı bir rol oynadıkları İstanbul'daki Ermeni dünyasının eşsiz bir panoramasını sunmuştur. Beşincisi, Barsoumian, Osmanlı, Rusya'da Romanov ve İran'da Safavi İmparatorluklarındaki Ermeni seçkin sınıfı ile ilgili ilerde yapılacak çalışmalar için bir temel atmıştır. Çeşitli diasporalardaki Ermenilerin "devletsiz gücü"ne¹ ilişkin karşılaştırmalı bir araştırma, bazı tarihçiler temellerini atmaya başlamış olsa da, oldukça gecikmiş bir çalışmadır. Barsoumian'ı okurken en dikkat çekici noktalardan biri de, İstanbullu Dadyanlar ve Bezciyanlar, St. Peterburglu Lazaryanlar ve Yeni Culfalı* büyük tüccar aileleri, örneğin Minasyanlar ve Uskanlar (Voskanyan) gibi hocalar arasındaki benzerlikler ve farklılıklardır.² Son olarak Barsoumian çalışmasını varlık ve politik güç arasındaki ilişki hakkında kısa ama etkili bir yorumla bitirir. Ermeni azınlık liderlerinin elindeki büyük servetin, Ermeni cemaatinin dışında gerçek bir gücü satın alamadığını, hatta aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun, Türk seçkinlerin ellerindeki politik güçle bu zenginliği koz olarak kullandığını belirtir. Kısa analizi aslında şu soruyu sormaktadır: Bir etnik ya da diasporik azınlığın ekonomik zenginliği ne zaman ve hangi koşullar altında başka bir güce dönüştürülebilir? Başka bir deyişle ekonomik zenginlik hangi

---

* İran'ın İsfahan kentinde Ermeni mahallesi.

koşullar altında politik gücü satın alma ya da kontrol altına alma yeteneğini elde edebilir? Ermeni ya da diğer halkların tarihinde bunu gerçekleştirmedeki başarısızlık hangi koşullar altında yaşanmıştır? Barsoumian'ın çalışması önemlidir, çünkü küçük tarihi ayrıntılarla işe başlayıp gittikçe yoğunlaşarak ve kapsamını genişleterek Ermeni ve dünya tarihi hakkında böylesine temel sorular sorma noktasına ulaşır.

Barsoumian, amiraların ortaya çıkışından önce Ermenilerin ekonomik zenginlikleri ve konumunu araştırarak işe başlıyor. Kime hoca, kime çelebi dendiği, bu insanların neden ve nerede yaşadığı üzerine yaptığı araştırmayı titizlikle ve hayranlık uyandıran bir şekilde belgeliyor. Aslında böylece, 1400'lerden 1720'li yıllara kadar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni üst sınıfının kısa bir tarihini sunuyor. Barsoumian, *trsetsiler* ve *nersetsiler*, yani dışarıdakiler ve içerdekiler, taşralılar ve kozmopolitler arasındaki karmaşık ve ince farklar içeren gerilimleri ana hatlarıyla ortaya koyuyor. Daha çok İstanbul'da yaşayan ve şehrli bir soydan geldikleri gibi varlıklı da olan çelebiler, paralı olmalarına karşın soylu olmayan ve *kavaratsi* dedikleri taşralı Ermeni zengini hocalara tepeden bakmış olsalar da, sonuçta amiralar bu iki gruptan doğdu. Barsoumian, amira kelimesinin Arapça kökenli olmasına karşın, dönemin Ermeni kaynakları tarafından *sadece* bu kitabın konusu olan seçkinleri tanımlamak için kullanılmış olduğunun altını çiziyor. Diğerleri onları, pek çok başka adlarla hoca, çelebi, *mahdesi*, ağa ve bey gibi sözlerle anmışlardır. Oysa bu terimlerin tümünü kullanan Ermeniler, çeşitli biçimlerde tanımlanan bu seçkin sınıfın küçük bir kısmını oluşturan kişileri amira olarak adlandırmışlardır. Barsoumian, Ermeni zenginlerin bu küçük bölümünün nasıl amira konumunu kazandıklarını inceler, sonra da onların kökenlerini araştırır. İlk olarak amira ailelerinin yarısından fazlasının Ağınlı olduğunu ortaya çıkarır (geri kalanlar Van, Kayseri ve diğer yerlerden gelmiştir). Ağın gibi küçük ve başka bakımlardan özel bir önem taşımayan bir yerden bu seçkin grubun nasıl çıktığına dair yapılan önceki açıklamalar yetersizdir. Bunun nedenlerine ilişkin kendi açıklamalarını

belirtirken bile Barsoumian eldeki verilerin yeterince açıklayıcı olmadığını kabul eder.³ Daha sonra amiraların belirleyici özelliklerini tanımlamaya geçer. Evet, varlıklılırlar, der Barsoumian, ama başka zenginler, hatta onlar kadar varlıklılılar da vardı. Amiraların ki ne türden bir varlıktı ve bunu nasıl kullanıyorlardı? Yazar bunların çoğunun, parasını sultandan belirli bir vilayetin vergilerini toplama hakkını almış Osmanlı ileri gelenlerine, yani paşalara finansal kaynak sağlamada kullanan sarraflardan oluştuğunu gösterir. Ermeni finansörler, her zaman peşin ödeme talep eden Saray'a verilmesi gereken sermayeye sahipti. Bunlar, sonra da fiili vergilendirme sürecinin denetiminde yer alırlardı. Diğer faaliyetlerinin yanı sıra, köylülerin ürün olarak ödediği vergilerin (koyun, yün, deri, peynir, odun kömürü) nakde çevrilmesini denetlerlerdi. Nakde çevirme işini gerçekleştirenler toplanan paradan yüzde ile hesaplanan kendi paylarını, buna ek olarak da paşanın borçlandığı kişiler olarak faiz alırlardı. (Bu yüzden sevmeyenleri çoktu.)

Barsoumian tüm amiraların sarraf olmadığını biliyordu. Nitekim, barut ve tüfek imal edilen, çelik üretilen ve ipek dokunan fabrikaların tasarımına ve yapımına katkıda bulunan, böylece on dokuzuncu yüzyılın başlarındaki Osmanlı modernizasyon hamlesi olarak adlandırılabilir hareketlere önderlik eden Ermeni "teknokrat" ve "sanayici"ler hakkında detaylı ve çok etkileyici bilgiler verir. Barsoumian, teknokratlara hak ettikleri değeri vermekle birlikte, finans sermayesinin anahtar niteliğinde olduğunu belirtir. Amiralar, Kırım Savaşı'ndan (1853-1856) sonra tarih sahnesinden çekildiler, çünkü bu dönemde Osmanlılar vergi sisteminin finansmanında ve bütçe açıklarını kapatmada, yalnızca amiraların değil imparatorluğun da sonunu getirecek olan bir sistem değişikliğine giderek Batı'nın büyük kapitalistlerinden ve bankalarından borç almaya başladılar. Bu da, Balyan amiralar gibi çok sayıdaki büyük teknokrat-sanayicilerin ve mimarların oynadığı role rağmen, amiraların egemenliğinde belirleyici olanın sarraflar olduğunu göstermiştir.

Ancak varlıklı olmak tek başına yeterli değildi. Belirleyici olan, amiralar ile Osmanlı seçkinleri arasındaki sıkı ve karşılıklı yarara

dayalı ilişkilerdi. Yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nu vezirler, paşalar, harem ağaları ve sultanın kendisinden ibaret olan birkaç bin kişi yönetti. Bu kişiler özellikle sarraflar ve sanayicilerle çok sıkı temas halindeydiler. Her ne kadar eşit olmasalar da, her iki seçkin grubun da çıkarlarına hizmet eden bir sistem yarattılar. Ermeni milletini, amiralar ve onların yakın müttefiki olan, zaman zaman da onların emirleri altına giren patrik üzerinden yönetmek Osmanlıların işine geldi. Ermeni amira seçkinleri, imparatorluk ile millet arasında aracı rolünü üstlendi. Ama bu seçkinler ellerindeki gücü her zaman akıllıca kullanmadılar. Çok fazla iç çatışmaya girdiler, diğer Ermenilere karşı otoriter, kibirli ve gösteriş düşkünlüydüler; çok temkinli, son derece muhafazakârdılar ve on dokuzuncu yüzyılın ikinci çeyreğinde oluşmaya başlayan Ermeni entelijansiyasının hiçbir zaman bağışlamayacağı bir şey yaptılar: Sansür uyguladılar. Ama aynı zamanda Ermeni kilisesinin koruyucuları, cemaatin vekilharçları, büyük hayırseverleri ve İstanbul, İzmir ve bazı vilayetlerde Ermeni cemaatini diğerlerinden ileriye taşıyan, eğitim aracılığıyla modernleşme hamlesinin liderleri de oldular. Hiçbir zaman hoşla gitmeyen ve Ermeni Milli Anayasası tartışmaları (1857-1863) döneminde “gerici” olarak nitelendirilebilecek otoriterlikleri, ancak kısmen sahip olabildikleri gücü koruma güdüsünden kaynaklanıyordu. Diğer bir neden de, Osmanlı Devleti'nin saldığı korkuydu; devletin gücü ne kadar acımasızca kullanabileceğini biliyorlardı. Bazıları destekledikleri paşalarla birlikte asıldılar; bazılarının mallarına el konuldu ve bir gecede milyonerlikten yoksulluğa düştüler.

Dolayısıyla, amiraları muhafazakârlığa sevk eden nedenler karışık ve kendilerinden sonraki tarihin akışı, bazı tarihçilerin yaptığı gibi onları Ermenilerin kurtuluşuna karşı duran “gericiler” olarak bir kalemde silmenin doğru olmadığını göstermiştir. Örneğin Barsoumian, Sovyet Ermeni tarihçilerinin amiraları, Çarlık Rusya'da Ermenilerin “kurtuluşu”na katkıda bulunan bir güç olarak tanıttıkları Lazaryanlarla karşılaştırdıklarına dikkat çeker ve daha temkinli bir yaklaşımla, tıpkı sultana hizmet eden amiralar gibi, Lazar-

yanların da Çar'a hizmet ettiklerini gösterir: Her iki grup da, bu şekilde davranmasalardı ne varlıklarını sürdürebilirler, ne de güç kazanabilirlerdi. Lazaryanların "kurtuluş"ta oynadıkları rolün, farklı ve daha yüksek ulusal çıkarların peşinde olmalarından ve yalnızca kendilerinin sahip olduğu *azkayin* özelliğinden değil, Rusya'nın Kafkaslarda yayılmacı politika izleyen bir Hıristiyan imparatorluğu olmasından kaynaklandığını anlatır. Esasında Barsoumian, yabancı gözlemcilerin amiraların cemaatlerine sahip çıkmaları karşısında etkilendiklerini, Yunanlı bir tarihçinin, "Phanariot"ları,* yani İstanbul'daki varlıklı Rumları amiraların yaptığını yapmamakla suçladığını aktarır.

Bu yazar amiraları, "her zaman ulusunu düşünen, dayanışmayı sağlayan, uluslarının Büyük Aile'sine bahtiyarlık dağıtan" kişiler olarak görmüştür. Bu tanımın bir bölümü hiç kuşkusuz Yunanlı yazarın abartısıdır. Diyasporik azınlıklar sık sık diğer toplumların kimi zaman gerçekte var olan, kimi zaman da onlara atfedilen olumlu özelliklerini örnek göstererek kendi toplumlarını eleştirmişlerdir. Yahudilerin başarılarından bahsederken Ermeni yazarlar da bunu yapmışlardır. Her ne olursa olsun Barsoumian amiraların birer patriyark, yani ulusal ailenin baskıcı, otoriter "baba"ları olduklarını, diğer "baba"nın, yani başa geçirebildikleri ya da zamanı geldiğinde görevden alabildikleri İstanbul Patriği üzerinden milleti yönettiklerini ortaya koyuyor.

Barsoumian titiz bir çalışmayla, Ermeniler içinde kimin amira olabileceğini belirleyen özelliklerin, zenginlik, Osmanlı seçkinleriyle ilişkiler, cömert bir hayırseverliğin eşliğinde, patriği kontrol altında tutarak ve nüfuzlarını kullanarak Ermeni toplumu üzerinde güç sahibi olmak gibi bir dizi özelliğin belirlediğini kuşku götürmez bir şekilde bizlere gösteriyor. Detaylar etkileyici, şaşırtıcı, hatta eğlencelidir. Amiralar, patrikler, esnaf (65 adet Ermeni zanaatkâr, usta, tüccar loncası) ve entelektüeller arasındaki liderlik mücadelesine ilişkin kısa, ama ayrıntı bakımından zengin bölüm çok etkileyicidir –öyle ki insan biraz daha uzun olmasını istiyor. Bazı amiraların, Avrupa'da bile akıl hastalarına nasıl bakılacağına yeni

yeni öğrenildiği o yıllarda, hasta ve yaşlıların yanı sıra, ruh hastalarına hizmet verecek olan Surp Pırgıç Hastanesi'ni kurmakla sergilediği ileri görüşlülüğe hayran olmamak mümkün değil. Her biri bir ilkokul yapımının finansmanını üstlenen esnaf loncalarının oynadıkları rol de son derece etkileyici –*tüccarların*, yani dükkân sahiplerinin yanı sıra, Ermeni *meyhaneciler* de okul yaptırmışlardır. Ermenilerin bir devlete sahip olmadığı ve Osmanlı Devleti'nin askeri giderlerini karşılamakta güçlük çektiği bir dönemde, devletsiz Ermeni toplumu bir devlete ait olabilecek işlevleri üstlenmiş, sağlık, eğitim, hatta refah için gerekli ihtiyaçları karşılamıştır. Barsoumian, her biri bir veya iki seçkin amiranın başkanlığında altı 'sınıf' veya kategoriden oluşan, aralarında tanınmış zanaatkârların da bulunduğu 36 kişilik bir meclisin yönetimindeki "Evsizlere Yardım" (*Dnangats Madagararutyun*) fonundan bahseder: "Bütün loncalar, temsilcileri yoluyla bu organa belirli miktarda bağış yaparlardı. Bu komite, fakirlere, yetimlere, kimsesiz yaşlılara, zeka geriliği bulunanlara para dağıtır, hatta yoksul gelinlerin çeyizlerine katkıda bulunurdu. Ayrıca, ihtiyacı olan okullara maddi yardımda bulunmak üzere ödenek ayırır ve Patrikhane'nin mali yükünü hafifletirdi." O günden bugüne hükümetler bile bundan daha iyisini yapmamıştır. Barsoumian, İstanbul, İzmir ve İzmit'te yardımlar yapan amiraların, birkaç istisna hariç, taşrayı ihmal ettikleri gerçeğini de teslim eder. Ama bu tür eksiklikler, her ne kadar gerçek olsa da, İstanbul'u esas etkinlik bölgesi olarak kabul eden ve İstanbul'un Ermeni toplumunu 1750'li yıllardan 1863'e kadar hayırsever bir otoriterlikle yöneten bu seçkin sınıfın imajını gölgeleyemez.

Barsoumian, seçkin amira sınıfının panoramik yükseliş ve düşüşlerini ve önderlik ettikleri Ermeni milletinin öyküsünü bize sunarken Hagop Anasyan ve diğerlerinin de sezdiği ve hâlâ ihtiyaç duyulan bir tarihin yazımına doğru önemli bir adım atar: devletsiz, ama tüm yetenekleri ve kusurlarıyla seçkin liderlere sahip bir halk olarak Ermenilerin tarihi.

***

Bu seçkin yönetici elit birkaç yüzyıl boyunca Ermeni ruhban sı-

nı, varlıklı hayırseverler ve entelektüellerden oluşuyordu. Hagop Barsoumian Batı eğitimi almış bir Ermeni aydınının mizacına ve sorumluluk duygusuna sahip olan ve yanlış yöne sürüklenerek sonunda insan öldürmeye kadar varan 1980'ler dönemindeki Ermeni terörü tarafından hayatına erken yaşta son verilmiş bir akademisyendi. Bu önsözün asıl amacı yazarın değil kitabın tanıtımına olmasına karşın, arkadaşım Hagop hakkında birkaç söz söylemeden geçemeyeceğim. Antepli, Türkçe konuşan ve soykırımdan sağ kurtulan bir ailenin en büyük çocuğu olarak 1936 yılında Halep'te dünyaya geldi. Silva ve Rupen adında iki kardeşi vardı. Hagop, Gülbenkyan İlkokulu'ndan sonra, babam Minas Tölölyan'ın müdürlük, annem Kohar'ın öğretmenlik yaptığı Karen Yeppe Cemaran'da okudu (1948-1953). Her ikisi de onun yeteneğini fark etmiş, ona zaman ayırmışlardır. Hagop'u bu sayede tanıdım ve onu Cemaran ailesinin bir üyesi olarak gördüm. Mezun olduktan sonra Ermeni okulunda öğretmenlik yapmak isteyen Hagop, maddi yükümlülükler yüzünden yerel bir bankada çalışmak zorunda kaldı. 1960 yılında San Francisco Devlet Üniversitesi'ne öğrenci olarak gitti, burada işletme ve finans bölümünde lisans ve yüksek lisans dereceleri aldıktan sonra çalışmaya başladı. Annemin teşviğiyle Anais'le evlenip 1971'e kadar kaldıkları çok güzel bir yere, Marin County'ye yerleştiler. Ama Ermeni tarihi her zaman Hagop için büyüleyici bir konuydu ve Anais de onun akademisyen ve öğretmen olma tutkusuna destek verdi. New York'a gittiler ve Hagop bir yıl New York Üniversitesi'nde, sonra da Columbia Üniversitesi'nde çalışmalarını sürdürdü. Doktorasını bitirdikten sonra, 1975-1990 yıllarındaki trajik Lübnan İç Savaşı'nın tam ortasında, Haygazyan Üniversitesi'nde tarih profesörü olmak için Lübnan'a gitti. Orada kaçırıldı ve neredeyse kesin gözüyle bakıldığı üzere, bilinmeyen bir tarihte öldürülerek, eşi Anais'i, kızı Nanore'u, kardeşleri Rupen ve Silva'yı ve bu erken ölümünü yıllarca kabullenemeyen çok sayıda kederli dostunu geride bıraktı. En azından çalışması, bu kitabın yayımlanması sayesinde yaşamı gibi yarıda kalmamış oldu.

Notlar

- 1 Khachig Tölölyan, "Rethinking Diaspora(s): Stateless Power in the Transnational Moment," *Diaspora: a journal of transnational studies*, 5:1, 1996, 3-37.
- 2 Yeni Culfa seçkin tüccar sınıfının dikkat çekici başarılarıyla ilgili son kayıtlar için bkz. Sebouh Aslanian'ın makalesi, "Armenian merchants in the Indian Ocean," *Diaspora: a journal of transnational studies*, 12:3, 2003.
- 3 Barsoumian'ın anlattıkları yalnız maddi sermaye birikimine değil, Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün "kültürel sermaye" olarak adlandırdığı ve pek çok toplumda küçük seçkin gruplarının özelliklerinden olan beceriler, eğitim, kültür, bağlantılar ve pratik davranış biçimlerine de işaret eder.